

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Samhällskunskapens särskilt kontroversiella frågor

En kvalitativ studie om samhällskunskapslärares
strategier när de hanterar särskilt kontroversiella frågor i
undervisningen

Namn: Tove Vinberg

Program: Ämneslärarprogrammet

Ordantal 9638

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGSH2A
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT/2022
Handledare: Ann-Kristin Jonasson
Examinator: xx
Kod: xx (Delas ut av kursansvarig institution)

Nyckelord: Samhällskunskap, samhällskunskapslärare, kontroversiella frågor, kontrovershantering, lärarstrategier.

Abstract

Skolan är en plats där elever med olika åsikts- och värderingsgrunder möts och där kontroverser och diskussioner tar en naturlig plats. Att hantera och diskutera kontroversiella frågor i undervisningen kan vara svårt och utmanande för lärare men också ett måste och en möjlighet för en utbildning som ska verka för demokratis fortlevnad. Den här uppsatsen har med en kvalitativ metod undersökt vilka kontroversiella frågor samhällskunskapslärare tycker är särskilt svåra att hantera och vilka strategier de använder sig av när de hanterar särskilt kontroversiella frågor i undervisningen utifrån strategierna debattledare, normfördelare, fostraren och avvisaren. Resultatet visar att genus och jämställdhetsfrågor samt rasism och främlingsfientlighetsfrågor är de ämnen som gymnasielärare i samhällskunskap i Göteborgsregionen anser särskilt kontroversiella att hantera. De strategier lärare använder sig av i hanteringen av särskilt kontroversiella ämnen är debattledaren, normfördelaren, och fostraren men inte avvisaren.

Innehåll

Innehåll.....	1
1 Inledning	2
2 Syfte	3
3 Tidigare forskning och teori.....	4
3.1 Vad är kontroversiella frågor?	4
3.2 Skolans uppdrag och kontroversiella frågor	5
3.4 Att hantera kontroversiella frågor.....	7
3.5 Lärares olika strategier	9
4 Frågeställningar	11
5 Metod och material	11
5.1 Intervjustudie	11
5.2 Urval	12
5.2.1 Skolor och lärare	12
5.2.2 Presentation av lärare och skolorna där de arbetar	12
5.3 Intervjuguide.....	13
5.4 Genomförande	14
5.5 Inspelning och transkribering	14
5.6 Analysarbetet	14
5.7 Validitet, reliabilitet och generalisering.....	15
5.8 Vetenskapliga riktlinjer och etiska överväganden.....	16
6 Resultat och analys.....	17
6.1 Särskilt kontroversiella frågor	17
6.2 Lärares strategier	21
6.3 Särskild använd strategi	24
7 Slutsats	25
8 Diskussion och vidare forskning.....	26
9 Litteratur	28
10 Referenslista.....	Fel! Bokmärket är inte definierat.
11 Bilaga.....	30

1 Inledning

Skolan är en samhällsinstitution som vilar på demokratisk grund. I skollagen formuleras att skolan som helhet ska utformas i enlighet med ”grundläggande demokratiska värderingar” (SFS 2010:800 1 kap. 5 §) Det innebär att skolan har i uppdrag att förankra och förmedla de mänskliga rättigheterna såväl som människolivets okränkbarhet, jämställdhet mellan könen, respekt för individens integritet, frihet och en respekt för människors lika värde.

Ibland utmanas det demokratiska uppdraget i skolan i handlingar och åsikter eftersom skolan verkar i en politisk verklighet präglad av processer som digitalisering, globalisering och migration (Flensner m.fl., 2020). Enligt läroplan för gymnasieskolan (Lgy11, 2019) är skolan en mötesplats för social- och kulturell mångfald där alla former av diskriminering och kränkningar aktivt ska motverkas. Samtidigt, ska skolan vara ”öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram” (Lgy11, 2019). Här befinner sig skolan och lärare i ett slags spänningsfält mellan å ena sidan att öppna upp för många skilda åsikter och samtidigt, så finns det gränser för vad man får säga i en demokrati. Lärare behöver förhålla sig till frågor som vad är fakta, vad är åsikter? och vad är fördomar? (Flensner m.fl., 2020)

I ämnet samhällskunskap kan elever ges en särskild möjlighet att diskutera kontroversiella frågor eftersom syftet med ämnet är att olika samhällsfrågor lyfts och diskuteras ur olika perspektiv (Samhällskunskap, 2010). Frågor och teman som i samhället såväl som i skolan kan väcka starka känslor och åsikter och därför anses kontroversiella, kan handla om rasism, politik, kultur, heder, sex och samlevnad (Skolverket, 2022). Att undervisa om kontroversiella ämnen där olika åsikter aktivt lyfts fram i undervisning ses av till exempel Englund (2015) och Hess (2009) som nödvändigt i ett utbildningssystem som vilar på demokratisk grund.

Forskning visar att undervisning om kontroversiella ämnen kan vara både en möjlighet för meningsskapande undervisning men det kan också innebära ett pedagogiskt risktagande eftersom läraren inte på förhand vet vad situationen kommer att leda till (Grannäs & Ljungqvist 2015). Beroende på kontroversernas karaktär kan detta upplevas som svårt och utmanande för lärare, vilket stödmaterial från bl.a. Europarådet (2017) vittnar om. Om lärare upplever att detta är svårt finns därmed en risk att kontroversiella och svåra frågor prioriteras ned eller undviks, vilket studier också visar (Hess, 2009). Andra studier visar att olika typer av medborgerliga

kunskaper ökar när lärare aktivt öppnar upp och lyfter kontroverser utifrån det omgivande samhället och låter dessa ta plats i undervisningen (Ljunggren och Unemar Öst, 2010).

Forskningen visar därmed att lärares hantering av kontroversiella ämnen utifrån att de undviks eller tar plats, får betydelse för elevers demokratiska deltagande och kunskaper. Tidigare forskning om kontroversiella ämnen i svensk kontext är relativt bristfällig och handlar ofta om observationsstudier om specifika kulturella och religiösa konflikter (se t.ex. Flensner, 2020) eller är analyser på omfattande enkätdata (se t.ex. Ljunggren och Unemar Öst, 2010). Den här uppsatsen önskar bidra med mer forskning i en nutida svensk kontext om vilka kontroversiella frågor samhällskunskapslärare tycker är särskilt svåra att hantera och vilka strategier de använder sig av när de hanterar särskilt kontroversiella frågor. Det är betydelsefullt att få en djupare förståelse för vilka särskilt svåra frågor samhällskunskapslärare möts av och hanterar i ett nutidsperspektiv eftersom den politiska verkligheten är föränderlig. Resultatet skulle kunna visa tecken på vilka utmaningar och möjligheter lärare står inför när de hanterar särskilt kontroversiella frågor och därmed kunna utgöra ett underlag för vidare forskning avseende jämförelser mellan olika samhällskontexter och tidsperioder. Stödåtgärder och vidare forskning behöver hela tiden utvecklas och uppdateras eftersom särskilt kontroversiella frågor varierar i tid och rum. Till det behövs mer kunskap som den här uppsatsen önskar bidra med.

2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka om samhällskunskapslärare anser att vissa frågor är särskilt kontroversiella och i så fall vilka dessa är, och vilka strategier de i så fall använder sig av när de hanterar dem i undervisningen.

För att besvara syfte och frågeställningar använder jag mig av en kvalitativ metod med syfte att komma nära lärares egna upplevelser av vad som är speciellt kontroversiella ämnen och deras strategier att hantera dem. Detta görs genom urvalet aktiva samhällskunskapslärare i gymnasieskolan i Göteborgsregionen. Resultatet kan användas för att identifiera vilka områden som är meningsfullt att forska vidare om och vilka stödåtgärder lärare kan tänkas vara i behov av.

Studien är en intervjustudie där analysen görs i två steg. För att undersöka förekomst av och vilka frågor som anses särskilt kontroversiella, sker detta genom att söka direkt i det empiriska materialet för att finna resultatet. I det andra steget utgår analysen på basis av Ljunggren och Unemar Öst (2010) idealtyper för kommunikativa strategier. Dessa är debattledaren, fostraren, normfördelaren och avvisaren.

3 Tidigare forskning och teori

3.1 Vad är kontroversiella frågor?

I boken *Kontroversiella frågor – om kunskap och politik i samhällsundervisningen* av Ljunggren, m.fl., (2015) poängteras att skolan med dess lärare och elever inte undgår att konfronteras med den omgivande verkligheten som ofta är kontrovers- och konfliktfylld. Det omgivande samhället präglas av politiska motsättningar mellan individer och grupper som också når in i klassrummen. Kontroverser och kontroversiella frågor varierar och är olika beroende på i vilket land de diskuteras, på vilken plats eller i vilken tid (Ljunggren, m.fl., 2015). Hess (2004) refererar till demokratiforskaren Amy Gutmann som menar att skolor är speciellt lämpliga arenor att hantera kontroversiella frågor på grund av dess mångfald och den långa tid elever spenderar där, de är därför kraftfulla arenor för att utveckla medborgarkompetenser och utbildning i och för demokrati.

Definitionen av vad som är en kontroversiell fråga varierar i forskningen. Karaktären är dock likartad. Det handlar om frågor som skapar spänningar och väcker känslor, som skapar debatt mellan grupper och individer i olika grad. Det handlar om frågor baserade på motstridiga värderings- och åsiktsgrunder som ställs mot varandra där det inte finns några direkta självskrivna svar (se Ljunggren m.fl., 2015 s. 16, Hess 2009). En känd, ofta citerad definition av kontroversiella frågor, är den som Stradling (1984) formulerat. Kontroversiella frågor är ”frågor som djupt splittrar ett samhälle, som genererar motstridiga förklaringar och lösningar baserade på alternativa värdesystem” (Robert Stradling 1984, s. 121 översatt i Ljunggren m.fl. 2015.)

Vi lever idag i ett mångkulturellt samhälle präglad av processer som migration och globalisering. Frågor om invandring och integration har legat på topp fem av vad som anses viktiga politiska frågor de senaste tre åren (Novus, u.å.) och är därför exempel på frågor som

kan komma att skapa polarisering i svensk politiskt klimat. Enligt Skolverket (2022) kan politiska och kulturella frågor kopplade till rasism, heder, sex och samlevnad och våldsbejakande extremism vara frågor av kontroversiell karaktär som lärare behöver förhålla sig till som en viktig del i en undervisning i, demokrati (Ibid). I boken *Känsliga frågor, nödvändiga samtal- Att lära om och av kontroverser* av Flensner m.fl. (2020) kan känsliga frågor handla om klimatfrågor, migration, populism, mänskliga rättigheter, artificiell intelligens, yttrandefrihet, sanningsbegreppet och genusfrågor. När det gäller just samhällskunskapsämnet, karaktäriseras kontroversiella frågor enligt Ljunggren m.fl. (2015) av att de har en särskild samhällspolitisk relevans eftersom individer och grupper och dess olika perspektiv och åsikter står emot varandra.

3.2 Skolans uppdrag och kontroversiella frågor

Många länder betonar att skolans mål är att fostra kunniga och aktiva demokratiska medborgare. Utbildning ska bidra till att elever utvecklas mot ett demokratiskt ideal menade utbildningsfilosofen John Dewey redan för hundra år sedan. Han menade att om elever får pröva och utveckla idéer tillsammans med olik tänkande ges de möjlighet att omforma världen mot ett pluralistiskt demokratiskt samhälle (Dewey, 1938).

Läroplanerna framhäver att skolan ska vara ett offentligt rum som ska präglas av ett öppet klassrumsklimat, ofta kallat deliberativa samtal eller deliberativ undervisning. Det innebär en typ av kunskapsgenererande samtal där olika synsätt och värderingar möts i en respektfull kommunikation (Englund, 2015). Målet är att dessa samtal ska bidra till att utveckla demokratiska kompetenser så som respekt för andras åsikter och kommunikativ förmåga hos eleverna. Detta har prövats empiriskt av bland annat Andersson (2012) med övervägande positivt resultat på elevers medborgarkompetenser. Samtidigt har metoden kritiserats för att vara alltför konsensusbetonad där kontroverser och konkreta skillnader inte poängteras och synliggörs (Unemar Öst, 2015). I en rapport från Europarådet (2017) framhävs, som tidigare nämnts, att lärare i Europa har svårt att undervisa om frågor som rör extremism, könsrelaterat våld och sexuell läggning för att de är alltför utmanande att hantera. Samtidigt som extrema händelser kan skapa splittringar och är därför särskilt viktiga att hantera i undervisningen.

Konsensusspåret synliggörs även i en rapport från Skolverket av Ljunggren och Unemar Öst (2010). De har sammanställt och analyserat elevers utveckling av demokratiska värderingar i undervisningssituationer om kontroversiella frågor. Analysen utgår från internationell och

svenska enkätdata om elever, lärares och skolledare i ICCS (International Civic and Citizenship Education Study). Studien genererar två viktiga fynd med relevans för den här studien. Det första handlar om att länder som England och Australien hade en mer uttalad praxis för att aktivt lyfta kontroversiella ämnen som rasism och mångfald som utgick från eleverna, deras känslor och den lokala kontexten kring det omgivande samhället. Det kan tydliggöras med ett citat ur den engelska läroplanstexten *“Pupils who wish to express criticism of an aspect of culture should not be discouraged, but taught to express their views in context, in a balanced way”* (Ljunggren & Unemar Öst, 2010, s. 26) Författarna menar att det finns en skillnad gentemot de svenska lärarnas förhållningssätt där kontroversiella ämnen snarare hanterades utifrån en mer allmän princip med avsikt att undvika en ”här och nu” hantering. Fynden i rapporten visar också att lärare agerar olika beroende på kontext som har med land, tid eller förutsättningarna på en enskild skola att göra. Det verkar alltså finnas en tendens till två olika spår vid kontrovershantering där det ena spåret visar på lärarnas konsensusbenägenhet, medan det andra spåret visar på en större kontroversbenägenhet. Dessa strategier kommer att återkomma i studiens analytiska ramverk som handlar om lärares strategier för kontrovershantering.

Det andra viktiga fyndet som författarna lyfter fram i rapportens analys med stöd av en annan studie (CIVED 1999) är att man funnit att lärare i Australien som i högre grad för in kontroversfaktorer som dagsaktuella politiska händelser och främjar ”aktivt medborgarskap” (active citizenship), snarare än en mer kunskapsförmedlande utbildning, också fick en markant skillnad på elevers medborgarkompetenser. I det här fallet handlade medborgarkompetenser om att elever till dessa lärare visade bättre kunskaper om innebörden av medborgarskap samt en positiv inställning till sociala rörelsers betydelse (Ljunggren & Unemar Öst, 2010). Forskning från olika länder kan vara svåra att jämföra på grund av det handlar om helt skilda utbildningssystem. Resultaten tyder dock på att länder som på ett mer direkt sätt uppmanar till och tar in dagsaktuella händelser från det omgivande samhället och från eleverna själva gör dem bättre rustade för ett demokratiskt deltagande i samhällslivet. De verkar som att Englund (2015) är inne på samma spår när han lyfter fram nödvändigheten av att öppna upp för ett klassrumsklimat som främjar kontrovershantering i skolans samhällsundervisning eftersom skolor speglar en verklighet, nämligen ett mångkulturellt samhälle som präglas av olika typer av värderingsgrundade konflikter som inte alltid kan nå konsensus.

Ovan resonemang visar på att det finns positiva aspekter med att aktivt ta upp och hantera kontroversiella frågor, det behöver alltså inte vara negativt med att hantera kontroverser och

lyfta dem i undervisningen. Men samtidigt går inte utbildning och undervisning helt att planera i förväg och lärare fattar varje dag ett stort antal beslut utifrån didaktiska överväganden om vad som är lämpligt att göra utifrån en viss situation. Svårhanterliga konflikter och ämnen som skapar starka känslor kan därför också ses som ett pedagogiskt risktagande eftersom det inte går att på förhand veta vad de mynnar ut i (Frelin, 2014)

Litteraturgenomgången visar att forskning om kontroversiella ämnen är ett nationellt och internationellt forskningsfält och har undersökts genom olika metoder i form av omfattande enkätdata, intervjustudier och observationsstudier. Forskningen visar också att vad som är ett kontroversiellt ämne kan variera utifrån historisk kontext, typ av samhälle och grupper i samhället. Denna bakgrund leder oss in på det teoretiska ramverkets analytiska verktyg för vilket det empiriska materialet kommer att tolkas och analyseras genom. Det handlar om fyra idealtypologier för vilka strategier lärare använder sig av när de hanterar kontroversiella frågor i undervisningen och kommer att definieras i avsnittet nedan.

3.4 Att hantera kontroversiella frågor

Genomgången av tidigare forskning visar en bild av att lärares kommunikativa strategier i undervisningen och strategier för hantering av kontroversiella frågor får konsekvenser för elevers medborgerliga kunskaper och utveckling av demokratiska värderingar.

Det kommunikativa klimatet i klassrummet och huruvida lärare öppnar upp för ett sådant eller inte handlar om huruvida elever ges förutsättningar att hantera och diskutera hantera svåra situationer utifrån elevers egna känslor, sociala problem och lokala samhällskontext. Ljunggren och Unemar Öst (2010) hävdar, till skillnad mot den mer konsensusbetonade deliberativa undervisningen att kontroverser kan verka positivt beroende på hur de hanteras, eftersom de kan möjliggöra en utbildning för medborgarfostran och en utveckling av elevers demokratiska kompetenser. Analysen sker på basis av Ljunggren och Unemar Öst (2010) idealtyper för kontrovershantering, dessa är debattledaren, fostraren, normfördelaren och avvisaren. Två huvudspår av kontrovershantering för demokratisk fostran identifierades i rapporten av Ljunggren och Unemar Öst (2010), där det ena spåret visar på lärarnas konsensusbenägenhet, medan det andra spåret visar på en större kontroversbenägenhet. Hur dessa två spår återfinns i det analytiska ramverket och visar sig i de olika strategierna kommer konkretiseras nedan. Vad de olika strategierna innebär och hur de är relaterade till varandra tydliggörs också. Jag kommer

att ha dessa lärarstrategier som utgångspunkt när jag tolkar och analyserar den här studiens empiriska material.

Figur 1

Kommunikativ strategi	Kontroversacceptans	
	Hög	Låg
Normdialog	1 DEBATTLEDAREN låter eleven ifråga motivera sina åsikter. Ger övriga i gruppen chansen att kommentera. Ger själv så objektivt som möjligt sin syn på saken.	2 FOSTRAREN förhindrar fortsatta uttalanden från eleven under lektionen, men diskuterar den enskilt med eleven. Beror på vad det gäller men vill undvika att alla elever blir indragna i diskussionen.
Normförmedling	3 NORMFÖRMEDLAREN öppnar för diskussion samt gör en tydlig markering om vad han/hon reagerar på i elevens uttalande. Berättar hur samhället ser på ett sådant uttalande. Hänvisar i förekommande fall till aktuella lagutrymmen.	4 AVVISAREN förhindrar dialog och markerar sitt avståndstagande. Motiverar kort varför. Om eleven vill fortsätta föra fram sina åsikter så kommer den att avvisas.

Modell över typologier ur "Skolor som politiska arenor" (Ljunggren och Unemar Öst 2010, s. 35)

På den vertikala axeln visas lärarens *kommunikativa strategi* som har två kategorier; *Normdialog* vilket innebär att lärare har ett öppet kommunikationsklimat som främjar åsiktsfrihet och öppen kommunikation och diskussion i helklass eller med enskild elev. Här finns tendenser mot en större kontroversbenägenhet. Alternativet är ett *normförmedlande* förhållningssätt vilket innebär att läraren hindrar fortsatt dialog och intar ett mer förmedlande förhållningssätt där det finns tendenser till en större konsensusbenägenhet.

På den horisontella axeln visas graden av *kontroversacceptans* som handlar om lärarens grad av pluralistiska hållning och huruvida läraren tillåter elever att uttrycka olika åsikter, tankar och värderingar i en hög grad där autentiska kontroverser ”läggs på bordet”. Alternativet är att läraren tillåter sådana diskussioner i låg utsträckning och att kontroverser läggs till rätta och hanteras mer utifrån allmänna och generella principer.

3.5 Lärares olika strategier

Nedan kommer en mer utförlig förklaring av de fyra strategierna för att ge en tydligare bild vad som kännetecknar respektive strategi.

Debattledaren – I den här kategorin lägger läraren ”korten på bordet”, det vill säga, låter eleverna diskutera yttrandet med varandra och ger samtidigt sin syn på saken. Läraren försöker däremot inte hävda den egna ståndpunkten som den riktiga utan tillför argument till diskussionen där eleverna får pröva argument och ta ställning till yttrandet. Debatten kan sluta i oenighet eftersom eleverna kan komma fram till skilda ståndpunkter.

Fostraren – Läraren som fostrare låter inte det som yttras bli till en diskussion. Skälen till detta varierar men flera lärare uppger att det stör innehållet i den ordinarie undervisning som just då pågår. Däremot låter inte det som sades passera i ett slags ”låt gå” förhållningssätt. I stället diskuteras yttrandet med eleven efter lektionen. Lärarens hantering leder till att det inte blir en prövning av argument i en öppen diskussion i klassrummet och eleverna har därför inte möjlighet att ta ställning.

Normförmedlaren – Läraren som normförmedlare låter i den här kategorin yttrandet bli till en diskussion i klassrummet men, till skillnad från debattledaren markerar normförmedlaren tydligt sin ståndpunkt ofta med hänsyn till samhälleliga normer eller lagutrymmen. Läraren förmedlar därmed de normer som hen avser ska bejaka och prägla diskussionen om yttrandet.

Avvisaren – I den här kategorin förhindrar läraren en öppen diskussion i klassrummet och motiverar varför. Läraren tillåter inte yttrandet, eller grunderna för det diskuteras eller prövas vidare i en diskussion varken med läraren eller övriga elever. Skulle yttrandet fortsätta att framföras av eleven eller andra elever avvisas dessa från klassrummet.

Tidigare forskning säger att vissa strategier som tar in konflikter mer aktivt, likt debattledaren, får bättre resultat på elevers demokratiska kompetenser. Då skulle det motsatta, det vill säga att agera enligt strategin avvisaren, få negativa konsekvenser för elevers utvecklande av demokratiska kompetenser. Det påminner om det som amerikanen Diana Hess skriver om i boken *Controversy in the classroom – the democratic power of the classroom* (2009). Där påtalar hon risker med att använda strategin *avoidance*, det vill säga att undvika och ducka för när svåra och kontroversiella ämnen dyker upp i undervisningssituationer. Hon påtalar att om lärare ignorerar, undviker eller håller tillbaka när de hanterar kontroversiella frågor kan det sända ett budskap om att den politiska världen inte är viktig, att vissa ämnen är tabu och därmed farliga att diskutera eller att omvärlden i princip är överens om och har en enad ställning i frågan.

Som tidigare nämnts så är den här uppsatsen en intervjustudie där analysen görs i två steg. För att undersöka förekomst av och vilka frågor som anses särskilt kontroversiella sker detta i det första steget genom att söka direkt i det empiriska materialet för att finna resultat.

I det andra steget utgår analysen på basis av Ljunggren och Unemar Öst (2010) från idealtyper för kommunikativa strategier. Dessa är debattledaren, fostraren, normfördelaren och avvisaren. I analysen undersöks om lärare använder idealtyperna i hanteringen av dem. Är vissa strategier speciellt förekommande, finns det några som rent av undviks eller går de in i varandra? Genom att få en bättre förståelse för hur lärare beskriver att hanterat en särskilt kontroversiell fråga går det att komma närmare och förstå deras faktiska handlande och inte hur de tänker att de skulle agera i en viss fiktiv situation. Mot bakgrund av litteraturgenomgången och det analytiska verktyg som presenterats har följande frågeställningar konkretiserats.

4 Frågeställningar

1. I vilken utsträckning uttrycker samhällskunskapslärare att de hanterat särskilt kontroversiella frågor i undervisningen och vilka frågor handlar detta i så fall om?
2. Hur säger lärare att de hanterar särskilt kontroversiella frågor utifrån typologin om kommunikativa strategier från Ljunggren och Unemar Öst?
3. Är en viss strategi särskilt använd att hantera speciellt kontroversiella frågor eller inte?

5 Metod och material

5.1 Intervjustudie

Den här studien bygger på samtalsintervjuer med fyra verksamma samhällskunskapslärare i gymnasieskolan. Intervjuerna bygger på kvalitativa semistrukturerade intervjuer med lärare som i sin vardag möter elever och undervisar i ämnet Samhällskunskap. Studien utgår från att lärare har blivit exponerade för den typen av frågor i undervisningen. Intervjuerna har ägt rum på olika sätt men samtliga respondenter har informerats om samma etiska riktlinjer som den här uppsatsen baseras på. Detaljer kring genomförandet av den här studien redogörs för i kommande avsnitt.

Enligt (Esaiasson m.fl., 2017) passar intervjuundersökningar bra om man vill synliggöra ett fenomen, få en djupare förståelse för människors livsvärld och tolka dess mening till skillnad från till exempel en enkätstudie med fasta svarsalternativ. I en intervjustudie finns det möjlighet att få oväntade svar och ytterligare förklaringar av ett visst fenomen till skillnad från studier med enkätsvar och förutbestämda kategorier (Esaiasson m.fl., 2017). Det kan dock framkomma i resultatet att en respondent inte uppger att de, enligt det teoretiska ramverket, har hanterat en situation som karakteriseras som kontroversfyllt eller att deras handlande inte går att kategorisera som en viss idealtypsstrategi. I samtalsintervjun kan svaren användas för att se skillnader eller andra mönster som synliggör lärarens erfarenheter av fenomenet.

5.2 Urval

Urvalet i den här studien är en kombination av bekvämlighetsurval och strategiskt urval. Lärare och skolor varierar utifrån kön, skolor, antal år i yrket och programtyp. Att ha analysenheter som varierar är enligt Esaiasson m.fl. (2017) ett lämpligt tillvägagångssätt om man vill ha med många olika tankesätt hos respondenter vilket också är mitt syfte med studien.

Esaiasson (2017) refererar till McCracken (1988) som har ett antal riktlinjer som bidrar till att stärka validiteten vid respondentintervjuer. De bör vara främlingar för intervjuaren, de bör också vara ett relativt litet antal personer och inte subjektiva experter, där det sista riktlinjen ämpar sig bäst vid informantintervjuer. Urvalet är till stor del baserat på ett bekvämlighetsurval utifrån att jag genom mitt kontaktnät och rekommendationer fått tillgång till respondenter. Jag valde denna urvalsprincip eftersom jag därmed var mer säker på att jag skulle få respondenter som ställde upp i en annars mycket hektisk tid för lärare. De personer jag har fått tag i representerar delvis det som Esaiasson m.fl. (2017) tar upp som ett vanligt urval i samtalsintervjuer, strategiskt urval utifrån maximal variation och intensitet i urval. I och med att lärarna är av olika kön, undervisar på olika program, på tre olika skolor, varav en är en friskola finns variation och därmed kan de olika kontexterna skapa olika tankesätt som är värdefulla för studien. Intensitet i urval kännetecknas av att det är samhällskunskapslärare som intervjuas. Kravet på att intervjuaren och respondenten är främlingar för varandra uppnås dock inte gällande en lärare vilket kommer att tas upp i validitetsdiskussionen.

5.2.1 Skolor och lärare

Skolorna och lärarna varierar i form av att de arbetar på olika kombinationer av studieförberedande respektive yrkesförberedande program och på tre olika skolor där en av skolorna är en friskola och de två andra är kommunala skolor.

5.2.2 Presentation av lärare och skolorna där de arbetar

Lärarna presenteras här utifrån fiktiva namn och skolornas namn nämns inte. Antal år i yrket och kön är dock autentiska uppgifter med syfte att det är transparent information eftersom det kan komma att påverka studiens resultat eller diskussion.

Emanuel – Har arbetat som lärare i 20 år. Han undervisar i Samhällskunskap, Geografi och Engelska. Jobbar nu på en gymnasieskola tätortsskola som ligger nära en stor stad. Han arbetar endast på studieförberedande program i en kommunal skola.

Josefin – Har arbetat som lärare i 10 år. Hon undervisar i Samhällskunskap och Svenska på en kommunal skola. Hon undervisar på både yrkesprogram och studieförberedande program.

Peter – Har arbetat som lärare i 22 år. Han undervisar i Samhällskunskap, Sociologi och Geografi. Han arbetar till största del på ett studieförberedande program, förutom ett yrkesförberedande program. Han arbetar på en fristående skola.

Lena – Har arbetat som lärare i 4 år. Hon undervisar i Samhällskunskap och Religion i en kommunal skola på både yrkesprogram och studieförberedande program.

5.3 Intervjuguide

När man konstruerar en intervjuguide bör man tänka på att frågorna knyts till den övergripande problemställningen och att formen på den möjliggör för ett samtal som är levande och dynamiskt (Esaiasson m.fl. 2017). Intervjuguiden konstruerades utifrån att knyta an till mina frågeställningar som grundar sig i teoretiska utgångspunkter som är tidigare forskning om kontrovershantering och mina forskningsfrågor. Utifrån detta konstruerade jag följande fyra teman; bakgrundsfrågor, skolan, planering och förhållningssätt och undervisningen (se bilaga). Intervjuguiden är semistrukturerad till sin karaktär vilket innebär att frågorna är definierade på förhand och i grunden lika för alla intervjuer men med möjlighet att ställa relevanta uppföljningsfrågor utifrån vad jag har ansett vara viktigt att få fram tydligare eller att bringa klarhet i något som jag behövde ett förtydligande till (ibid). Mitt syfte har varit att förhålla mig objektiv och saklig, att inte ställa ledande frågor vilket jag menar att jag har uppnått. Ifall det skulle finnas några oklarheter kring detta finns mina intervjuer inspelade och till stor del transkriberade.

5.4 Genomförande

Innan intervjuerna genomfördes med mina respondenter gjorde jag en provintervju med en annan verksam lärare på en grundskola. Syftet med det var att jag ville säkerställa att frågorna var lätta att förstå och att temana följde en logisk ordning vilket är viktigt för en samtalsintervju (Esaiasson m.fl., 2017). Det visade sig att frågorna gick att förstå men provintervjun hjälpte mig att känna av längden på intervjun, vilket var värdefullt för planeringen av de riktiga intervjuerna. Två av intervjuerna genomfördes i mitt hem där jag skapat en trivsamt miljö för att respondenterna skulle känna sig bekväma att öppna upp och berätta om sig och sina erfarenheter. Två av intervjuerna genomfördes via Zoom på grund av tidsbrist. Det kan finnas en risk med distansintervjuerna att jag missat signaler som har med kroppsspråk att göra, dock är det endast lärarnas citat som har tolkats i den här uppsatsen inte kroppsspråket, därför motiverar jag att det varit ett acceptabelt tillvägagångssätt.

5.5 Inspelning och transkribering

Jag har valt att transkribera valda delar av datamaterialet, inte allt material. Dock har jag lyssnat igenom intervjuerna och transkriberat en majoritet av materialet, det som jag ansåg vara relevant för forskningens frågeställningar och teoretiska ramverk. Det finns framför allt två motiveringar till att endast transkribera delar av materialet.

1, Allt som lärarna sade i mina intervjuer var inte relevant för mitt teoretiska ramverk. Respondenterna kunde ibland sväva ut i saker som ej var relevant för studien och jag valde därför att inte transkribera dessa. Allt material finns dock sparat på ljudfil till dess att uppsatsen är godkänd.

2, Jag hade en relativt lång intervju där frågorna ibland gick lite in i varandra. Syftet med det var att jag ville att lärare skulle få tid på sig att "bli varm i kläderna" och börja prata och berätta om sina upplevelser kring undervisning om kontroversiella frågor. Intervjuerna kunde bli upp till 45 minuter och därför valdes endast det relevanta innehållet utifrån teoretiskt och analytiskt ramverk samt frågeställningar ut.

5.6 Analysarbetet

Analysarbetet i den här uppsatsen har utförts i två steg. Det första steget är induktivt och handlar om att kartlägga i vilken utsträckning samhällskunskapslärare säger att de har hanterat särskilt kontroversiella frågor i undervisningen och vilka frågor det i så fall handlar om. I

transkriberingsmaterialet gjorde jag en råkodning och letade efter de situationer lärarna beskrivit som särskilt kontroversiella och vilka ämnen det då har handlat om.

Den andra delen av analysarbetet handlar om hur lärare säger att de hanterar särskilt kontroversiella frågor utifrån typologin om kommunikativa strategier från Ljungman och Unemar Öst (2010). Dessa är debattledaren, fostraren, normfördelaren, avvisaren. Detta för att skapa ordning mellan kategorierna för en vidare analys och diskussion. Enligt Esaiasson m.fl., 2017 är målet med en idealtypmetod att fånga in karakteristika som utmärker en speciell kategori. Jag har valt att utgå från en redan färdig kategorindelning eftersom syftet är att sammanfatta och kategorisera strategier för tolkning och diskussion, inte att skapa egna kategorier. Dock kan det visa sig i analysen att vissa kategorier inte passar in i modellen eller att det kan komma att finnas ytterligare kategorier vilket kommer att problematiseras i diskussionsdelen. Materialet lästes igenom och respondenternas citat kodades med olika färg beroende på vilken idealtyp de representerade. Det ska tilläggas att färgkodningen av citaten om strategierna begränsades till att handla om just en speciellt kontroversiell situation de beskrivit utifrån det första induktiva analyssteget. På så sätt säkerställde jag att strategierna handlar om en särskild kontroversfylld situation. Varje lärare angav en sådan situation var och kommer att beskrivas närmare i resultatdelen.

5.7 Validitet, reliabilitet och generalisering

Validitet innebär att den teoretiska definitionen överensstämmer med den operationella indikatorn, som handlar om att man mäter det man vill mäta (Esaiasson m.fl. 2017). I intervjuundersökningar handlar till stor del om ifall intervjuguiden överensstämmer med det teoretiska ramverket. För att säkerställa det började jag intervjun med att redogöra för och definiera innebörden av kontroversiella frågor utifrån Stradlings definition som togs upp inledningsvis. Det gjordes för att få dem att svara på hantering av kontroversiella frågor och inte blandas ihop med ett allmänt förhållningssätt i klassrummet vilket bidrog till att stärka studiens validitet. När det gäller intervjustudier så handlar validiteten om de tolkningar som jag har gjort av lärares utsagor, dvs empirin. Tolknings är subjektiva och skulle troligtvis inte gjorts på exakt samma sätt av en annan person. För att komma åt detta problem skall forskning stäva efter att vara intersubjektiv, det vill säga att den i största möjliga mån är oberoende av vilken forskare som genomfört studien genom att vara genomskinlig i analysredskap och empiri (ibid.). Problemet med samtalsintervjuer är att det är att det kan uppstå så kallade

intervjuareffekter som innebär att respondenternas svar kan bli olika beroende på vem som intervjuar (Esaiasson m.fl., 2017). I mitt fall finns delvis en validitetsbegränsning på grund av att jag kände en av lärare som varit min lokala lärarutbildare på min VFU skola. Det kan tänkas att läraren ville upprätthålla en professionalitet och därmed inte bekänna större brister av att ha agerat ”fel” i en särskilt kontroversiell situation. Risken för att vår relation skulle kunna komma att påverka intervjusituationerna minskas eftersom jag har följt intervjuguidens frågor samt förhållit mig objektiv och inte ställt ledande frågor vilket också går att kontrollera i transkriberingen och de inspelade intervjuerna. Jag har valt att inte transkribera exakt alla delar av intervjun utan endast de delar som är relevanta enligt teoretiskt ramverk och forskningsfrågor. Det kan i praktiken innebära att jag har förbisett någon detalj, dock finns allt transkriberat material öppet för granskning på det sparade Word dokument.

Det ingår fyra lärare i min studie vilket innebär en begränsning i att kunna göra några slags generaliseringar eller uppnå teoretisk mättnad i studien. En begränsning med bekvämlighetsurval är att det inte går att göra generaliseringar på en population i stort men syftar kanske främst till kvantitativa studier (Esaiasson m.fl., 2017). Den här studien har dock inga sådana ambitioner. Som togs upp inledningsvis är min ambition med den här studien att det som framkommer i resultat och diskussion har som syfte att addera till kunskapsbasen för forskningsområdet och generera idéer om ny forskning vilket enligt Esaiasson m.fl. (2017) kan motivera en studie baserad på icke- slumpmässigt urval. Utifrån resultatet kan andra vidare studier genomföras.

5.8 Vetenskapliga riktlinjer och etiska överväganden

Att bedriva forskning där människor deltar förutsätter ett antal etiska riktlinjer och förhållningssätt. Forskningen får inte bedrivas på ett sådant sätt att individer utsätts för risker eller att kostnaden för respondenter blir för hög (Esaiasson, m.fl., 2017). Den här studien har utgått från anonymisering och konfidentialitet (Vetenskapsrådet, 2017). Anonymisering innebär att kopplingen mellan empiri och en bestämd individ inte kan göras. Konfidentialitet innebär ett mer allmänt förhållningssätt kring de uppgifter som respondenten gett som handlar om känslig information som delas. Respondenterna blev informerade om att materialet kommer att spelas in, att jag kommer att använda skriftliga citat i uppsatsen. Vidare informerade jag att de kommer att tilldelas fiktiva namn vid citaten och att skolorna inte kommer att skrivas ut vid namn. Däremot kommer antal år i yrket och kön vara autentiska uppgifter eftersom det kan

komma att spela in på resultatet. Jag informerade om att de när som helst kan avbryta intervjun och att det inspelade materialet kommer att raderas efter att uppsatsen är godkänd.

6 Resultat och analys

I kommande avsnitt besvaras frågeställningarna utifrån min analys av det empiriska materialet. Som ett första steg besvaras den första forskningsfrågan som handlar om i vilken utsträckning läraren har hanterat särskilt kontroversiella frågor i undervisningen och vilka frågor det i så fall har handlat om. I den andra frågeställningen analyseras vad lärare säger om hur de hanterat den särskilt kontroversiella frågan utifrån idealtyperna debattledaren, normfördelaren, fostraren och avvisaren. Som ett avslutande steg analyseras huruvida en viss strategi är särskilt vanligt förekommande.

Vissa citat har kortats ner eftersom all information i lärarens beskrivningar inte varit relevant utifrån analysarbetet. I dessa fall har en punkt ”.” lagts till mellan citaten som en beskrivning att det inte handlat om ett sammanhängande citat.

6.1 Särskilt kontroversiella frågor

Alla lärare uppger att de har upplevt och hanterat en kontroversfylld situation. Det skiljer sig dock åt gällande vilka frågor det handlat om eller i vilken grad lärarna uppgett att konflikten har varit öppen och konfronterande eller mer lågmäld i sin karaktär. Nedan redovisas det som lärare har lyft fram och beskrivit som en speciellt kontroversfylld situation och vilket tema eller ämne som situationen behandlar.

En av lärarna berättar om en speciell händelse kopplat till rasism. Eleverna skulle skriva om en bok som genom historien ansetts farlig och blivit förbjuden i samhället. Hon beskriver situationen på följande sätt:

”Och det var några som valde ehm, i tomtens verkstad på julafton, för där är det ju scener som censureras idag, eh, och det blev en otroligt hätsk debatt och jag var inte alls beredd på det så det där kan ju dyka upp när som helst”. ”Det blev väldigt tydligt två läger i klassen där ena sidan vita killar som tycker att det är absurt att

censurera i det här, medan två utrikesfödda tjejer som vågade stå upp mot det här som sade; ni som har privilegier ni har inte rätt att döma i den här frågan, för det är ju inte ni som är kränkta, det är ju den gruppen som blir kränkt som måste få rätt att bestämma.” (Josefin)

Här beskrivs kontroversen som hätsk vilket är ett tydligt tecken på att det faktiskt handlar om en speciellt kontroversfylld situation. Hon beskriver hur en kontroversfylld situation kan dyka upp spontant utan att man planerat för det och på vilket sätt den yttrat sig i form av att det blivit två läger i klassen. Situationen läraren beskriver är kopplat till svenskämnet och på det sättet är det inte just samhällskunskapsämnet som beskrivs här, dock är det relevant att ta upp eftersom ämnesinnehållet ”censur i samhället” också kan inrymmas i ämnet samhällskunskap eftersom det står i ämnesplanen för samhällskunskap att eleverna ska ges förutsättningar att analysera samhällsfrågor och identifiera orsaker och konsekvenser (Samhällskunskap, 2010). Läraren uppger också att det är ämnet i sig, rasism, som hon har speciellt svårt att hantera avseende till vilka känslor det väcker hos henne själv, vilket hon beskriver nedan.

”Det mest känsliga, som jag själv tycker är mest känsligt och svårast att undervisa om.” .”För jag tycker att det är svårt när det handlar om rasism för, det finns väldigt mycket främlingsfientliga idéer bland eleverna på min skola”.
(Josefin)

Citatet tyder på att det som läraren uttrycker är svårast att hantera är också den kontroverssituation om hon själv väljer att lyfta specifikt. Att läraren tar upp en känsla av obehag när denne hanterat en viss situation tar även en annan lärare upp i sin beskrivning som en speciellt kontroversfylld situation nedan. En annan likhet är att kontroversen haft att göra med elevgrupperingar och deras skilda motstridiga värdesystem. Skillnaden är att det handlar om ett annat innehåll än rasism och främlingsfientlighet. På frågan om läraren kan beskriva en speciellt kontroversfylld fråga

”Absolut, när vi gjorde ett genusprojekt för några år sen då hade vi ett metoo- tema under en av dagarna och då delade vi in eleverna i tjejgrupp och killgrupp”. ”Vi tänkte ändå att det kunde vara ett intressant grepp eftersom det kan vara lättare att våga uttrycka sina åsikter även om dom är lite kontroversiella, i en samkönad grupp så att säga”. ”Och när vi hade killsnacket med den killgruppen, då blev det, det

blev tydligt ganska snabbt att flera av dom här killarna uttryckte att dom tyckte att det här med metoo och hela den grejen var egentligen bara en häxjakt på män och det tyckte jag var ganska svårt att hantera”. ”Det blev en ganska jobbig situation faktiskt”. (Emanuel)

I fallet ovan beskrivs situationen som att det blivit två läger med elevgrupperingar som har olika åsikter i en fråga baserat på olika värderingsgrunder på samma sätt som situationen kopplat till rasism. Därmed står det i linje med vad Stradling (1984) beskriver som en kontroversiell fråga. Dock handlar det i det här fallet om ett annat ämne, nämligen metoo, genus- och jämställdhet. Det kan därmed, som tidigare forskning visat handla om en mängd olika ämnen. En annan lärare beskriver också en kontroversfylld situation kopplat till genus och jämställdhet.

”Förra året så hade eleverna haft en föreläsning som jag inte var med på som handlade om feminism så då hade jag lektionen efter det. Jag hade ingen aning om det. Och då så var alla killar lite uppjagade och arga för dom tyckte att dom hade målats upp som onda människor typ att det var männens fel alltihop så den, hela den lektionen blev ju bara en enda stor debatt”. (Lena)

Här beskriver läraren att ämnet feminism och frågan om jämställdhet varit det ämne som debatterats i den kontroversfyllda situationen. Kontroversen karakteriserades även här som att det handlade om en kontrovers på grupp och inte individnivå. Här handlade det om en grupp som känt sig utpekade som ”onda människor”. Gruppen som i det här fallet var killarna i klassen hade känt sig speciellt utpekade och utmålade utifrån undervisningssituationen de tidigare varit med om. Dock framgår inte i situationsbeskrivningen om det var innehållet i undervisningen, läraren eller någon annan elev som skapat känslan av att pekats ut som en ”ond” vilket därmed bara kan spekuleras i. Det intressanta är dock fenomenet i sig, att kontroversen grundar sig i ämnet och att identifiera sig med en grupp som målas upp på ett visst sätt, utifrån undervisningssituationen. Nedan beskriver en annan lärare en situation som också kopplat till en grupp som målas upp eller beskrivs på ett visst sätt.

”Jag hade ett upplägg, eh, där vi pratade om diskursiv makt, och där fick eleverna välja vilken diskurs vi skulle följa och så blev det så att vi ringade in hur pratar samhället om muslimska män och så i den här gruppen hade jag väl två eller tre

elever som tydligt definierar sig på det sättet. "Det är väl den enda gången i år jag i efterhand gick och kollade av lite grand, hur blev det här för dig". (Peter)

Här tar läraren upp hur han själv uppger hanterat en kontroversfylld situation. Det ska dock tilläggas att han beskriver kontroversen mer som slutet till skillnad från öppen och högljudd som de andra lärarna beskriver situationen. Dock tolkar jag situationen som delvis en kontroversfylld situation enligt Stradlings (1984) definition eftersom det handlar om ett innehåll där skilda värderingsgrunder är i fokus utifrån innehållet. Jag gör tolkningen att läraren märkt att några elever känt sig uthängda eller utpekade som kan ha att göra med att de identifierade sig med den trosuppfattning och värdegrund som temat handlade om. En till orsak att jag delvis tolkar situationen kontroversfylld är att läraren kände sig manad att kolla av med eleverna efteråt eftersom han märkt av att eleverna känt sig utsatta. Det finns därmed lärare som uttrycker att de inte hanterat så mycket kontroversfyllda situationer i klassrummet utan att klassrumsklimatet snarare präglas av ett mer konsensusklimat vilket följande citat är exempel på.

"Om vi lyssnar på våra politiska partier så är dom ju åtminstone ibland djupt oense och det hettar till och det brinner och sådär, det gör det inte riktigt med mina samhällstvåor. Dom är ganska ense om att man ska vara försiktiga med straff och inte för hårda och sådär". "På samhällsprogrammet kan jag kasta ur mig ganska många frågor av olika slag och det är ganska hög konsensus i klassrummet och det blir väldigt sällan högljutt eller någon form av muntlig strid runt frågor så" och det spelar ingen roll om det har med klass att göra eller om vi pratar om migrationspolitik eller kriminologi, det är ganska förstående. Ibland är det bra men ibland blir det också lite hämmande." (Peter).

Min följdfråga är, vad tänker du om det, med att dom är ense? Varpå läraren svarar

"Jag tänker att jag har en väldigt homogen elevgrupp". "Det blir normer kring vad man ska tycka som blir ganska starka". (Peter)

Det visar sig i materialet att det finns upplevelser av att inte ha hanterat speciellt starka kontroverser med hänvisning till en speciell elevsammansättning "homogen grupp" och att "normer är starka"

Sammanfattningsvis visar situationsbeskrivningarna det som lärare själva beskrivit som speciellt kontroversfyllda situationer. I det här resultatet synliggörs att det handlar om grupper som har olika uppfattningar i en fråga utifrån två olika ämnen, nämligen främlingsfientlighet och rasism samt genus och jämställdhetsfrågor. Precis som tidigare forskning visar så handlar det om att olika ämnen kan orsaka kontrovers utifrån olika samhällen, gruppen i samhället och tider i historien. Båda ämnesområden kan kopplas till vad som ingår i innehållet för samhällskunskapsämnet.

6.2 Lärares strategier

Debattledaren

I stycket nedan finns de uttalanden om hantering av den speciellt kontroversiella frågan som jag har tolkat överensstämmer med idealtypen.

”Jag försökte väl då under det samtalets gång så försökte jag som lärare att, så som jag brukar göra, att lyfta fram olika perspektiv, eh och så försökte jag säga att kan ni förstå att man kan se på det på det här sättet?”. ”Jag försökte väl att liksom att bredda, att vidga perspektiven för dom eleverna som fanns där. Det var väl det jag försökte med men jag kände väl inte att jag nådde fram”. (Emanuel)

I detta uttalande blir det tydligt hur läraren verkar ha en allmän strategi av att lyfta perspektiv och tillföra argument som han anser saknas i debatten i kontrovershantering. Han anger själv att syftet med detta är att vidga elevernas perspektiv på frågan. Uttalandet gäller situationen om ”metoo” kontroversen och kan därmed kopplas till en jämställdhetsfråga. Just att lyfta olika perspektiv men att de ska vara sakliga och inte känslostyrda är ett tydligt mönster i strategier hur lärare hanterar kontroverser i rollen av debattledaren. Nedan citat tydliggör detta mer.

”Då får man ju som lärare alltid försöka styra i det där så att det liksom både är en miljö där det är ok att dryfta olika åsikter men att man samtidigt ser till att själva diskussionen sker liksom på ett sakligt sätt och att det inte sker några personangrepp eller liksom, eh, att man liksom diskuterar en fråga på ett oschysst sätt eller sådär” (Emanuel)

Ett annat exempel på hanterandet av en kontroverssituation är det nedan, där läraren tydliggör vikten av att öppna upp och lägga korten på bordet som är en typisk strategi för debattledaren. Att helt enkelt tillåta diskussion.

”Eleverna fick ju prata av sig ganska mycket och försökte förklara själva eftersom jag inte hade varit med på föreläsningen. Sen så fick jag ju följa upp med en uppföljningslektion sen om feminism”. (Lena)

Nedan kommer ett citat som är exempel på uttalande som kan kategoriseras som debattledare eftersom eleverna får yttra argument i ett tillåtande klimat, lyfta argument och känna sig hörda och lyssnade på. Samtidigt begränsar läraren kontroversen till att de får lyfta några argument var. Det framgår inte riktigt om läraren ger sin syn på saken men i och med att hon öppnar upp för argument och låter dessa uttryckas så tolkar jag strategin som enlighet med debattledaren.

”När det kommer upp ta upp och visa att det finns olika sätt att se på saken och sen att försöka, känner dom sig hörda, det gör dom ofta, ah, då lägger man locket på och går vidare. Så blir det ofta när det uppstår oväntat för mig. ”Det kanske inte kan ta hela lektionen för att jag har också annat innehåll planerat” (Josefin)

Fostraren

I det första citatet beskriver läraren den speciellt kontroversiella frågan kopplad till diskursiv makt och hur samhället ser på muslimska män. Nedan beskriver han hanteringen av den situationen på följande sätt.

”och så i den här gruppen hade jag väl två eller tre elever som tydligt definierar sig på det sättet”. ”Det är väl den enda gången i år jag i efterhand gick och kollade av lite grand, hur blev det här för dig”. (Peter)

Beskrivningen av hanteringen är här något knapphändig, tolkningen är dock att det inte blivit en öppen diskussion, anledningen till det kan man spekulera i men det skulle kunna handla om att eleverna känt sig uthängda, att de var i minoritet eller att det var ett mer slutet klassrumsklimat. Vad som karaktäriserar att det handlar om fostraren är att diskussionen istället togs med eleverna enskilt efteråt och inte fördes upp till en öppen/allmän debatt.

En strategi som jag tolkar som fostraren är den nedan men som delvis också har drag av och går in i normförmedlaren.

”Om det är en eller två personer som hela tiden ifrågasätter, jag försöker inte ge dom för mycket utrymme i lektionssalen för det leder ingenstans”..”nu pratar vi inte mer om det utan nu pratar vi om vart vi faktiskt vill komma”. ”För dels blir det otroligt energikrävande som lärare och dels, det blir inte några nya intressanta perspektiv eller argument utan det är redan det där som har hörts tusentals gånger”. (Josefin)

Läraren uppger här att hon begränsar utrymmet för diskussion med just hänvisning till att vissa elever stör ordningen genom att hela tiden ifrågasätta. Ifrågasättandet stör på grund av att det tar tid från dit från vart vi vill komma vilket jag tolkar som innehållet och målet med lektionen. Läraren tillåter en eller två personer att ifrågasätta det som diskuteras, vilket tyder på normförmedlars höga grad av kontroversacceptans. Samtidigt förhindrar läraren fortsatta uttalanden efter ett tag likt fostraren, med motiveringen av att det inte kommer nya perspektiv. Det verkar finnas en skillnad att *hur* eleverna ifrågasätter. Om de kommer med intressanta perspektiv eller inte värderas det olika av läraren. Samtidigt säger läraren att hon allmänt tycker att det är jätteviktigt att frågor som berör måste få komma upp och hanteras i undervisningen eftersom...

”vart ska de annars prata om svåra frågor i undervisningen om inte i skolan”
(Josefin)

Normförmedlaren

Ett ganska tydligt exempel på normförmedlaren är nedan citat från lärare Peter.

”Min roll är ju att representera olika perspektiv och framför allt att representera det som Skolverket tycker att jag ska representera i klassrummet” (Peter)

Här är yttrandet inte kopplat till någon specifik situation utan uttrycks i ett mer allmänt resonande kring hur han hanterar diskussioner och kontroverser och hur han ställer sig till vad han skall representera. Det framkommer tydligt att det är just Skolverkets värderingar som skall representeras i klassrummet. Det finns också ett annat exempel på tillåtelse av diskussionen

avbryts på grund av att det blir för mycket fördomar i ett öppet diskussionsforum, Diskussionen avbryts med hänvisning till att tvinga dem att se ett annat perspektiv, genom att skaffa sig mer kunskap genom att läsa sig till någonting.

”Och sen att det inte bara blir diskussion om allting, det blir ju rätt mycket fördomar i diskussionsforum. Det kanske blir mer att de får läsa något eller fördjupa sig i, nåt eller skriva någonting”. ”Att man tvingar dom att se det från det andra perspektivet” (Lena)

Avvisaren

I materialet har ingen av lärarna, enligt min tolkning, hanteringen kontroverssituationen på ett avvisande sätt. Det går inte annat än att spekulera kring att denna hantering inte kommit fram.

6.3 Särskild använd strategi

I det här avsnittet analyseras de strategier som lärare har redogjort för när de hanterat en särskilt kontroversfylld fråga. Typcitaten visas avseende den tolkning jag har gjort av lärares utsagor och hur den har överensstämmt med idealtyperna.

Tabell 1

Debattledaren	Fostraren	Normförmedlaren	Avvisaren
<p><i>"Jag försökte väl då under det samtalets gång så försökte jag som lärare att, så som jag brukar göra, att lyfta fram olika perspektiv, eh och så försökte jag säga att kan ni förstå att man kan se på det på det här sättet?"</i></p> <p><i>"Jag försökte väl att liksom att bredda, att vidga perspektiven för dom eleverna som fanns där. Det var väl det jag försökte med men jag kände väl inte att jag nådde fram"</i></p> <p><i>"Eleverna fick ju prata av sig ganska mycket och försökte förklara själva eftersom jag inte hade varit med på föreläsningen. Sen så fick jag ju följa upp med en uppföljningslektion sen om feminism"</i></p>	<p><i>"Om det är en eller två personer som hela tiden ifrågasätter, jag försöker inte ge dom för mycket utrymme i lektionssalen för det leder ingenstans". "nu pratar vi inte mer om det utan nu pratar vi om vart vi faktiskt vill komma."</i></p>	<p><i>"Min roll är ju att representera olika perspektiv och framför allt att representera det som Skolverket tycker att jag ska representera i klassrummet"</i></p>	

Tabellen 1.1. visar de typcitater som lärare använder när de beskriver den särskilt kontroversfyllda situationen. Det visar sig att det finns mönster som visar särskild förekomst av Debattledaren. Debattledaren är en strategi som innebär en hög kontroversacceptans och en kommunikation präglad av en normdialog snarare än normförmedling. Resultatet visar ingen förekomst av avvisaren. Eftersom det varit möjligt att kategorisera in lärarnas utsagor i idealtyperna innebär det att analysverktyget fungerat att använda för den här studien.

7 Slutsats

Samtliga lärare beskriver en situation där de har hanterat en särskild kontroversiell fråga i undervisningen men det finns skillnader i intensiteten i kontroverserna samt vilka ämnen det handlat om. Vissa lärare beskriver situationen som konfrontativ och hätsk medan andra beskriver en kontroversfyllt situation som mer lågmäld i sin karaktär där läraren tolkat att en elevgrupp känt sig särskilt utpekad. Inledningsvis argumenterades för att den här uppsatsen syftar till att bidra med vilka ämnen som lärare upplever som särskilt kontroversiella i en nutida svensk kontext. Det visar sig att det uteslutande har handlat om frågorna genus och jämställdhet eller rasism och främlingsfientlighet. Det innebär att det är dessa frågor som har en särskild karaktär av kontroversiella frågor i ämnet samhällskunskap och att särskilda stödåtgärder skulle

kunna tänkas behöva riktas direkt mot dessa ämnen. Det visas i rasismkontroversen där det blev två läger i klassen och där läraren själv sa att det var det svåraste och mest känsliga ämnet. En annan särskilt kontroversiell fråga var metookontroversen där en gruppering bestående av att några killar i klassen uttryckte att det var en häxjakt på män där läraren fick en känsla av att inte nå fram och därmed kan det antas att splittringen i kontroversen kvarstod i elevgruppen, men att läraren försökte nyansera situationen. metookontroversen bidrar med en förståelse av vad som är en kontroversiell fråga i en nutida svensk kontext utifrån urvalet som ingått i studien.

Strategierna som lärare använder sig av har tydliga spår av och är förenliga med debattledaren, normfördelare, fostraren, men ingen av lärarna, har enligt min tolkning hanterat kontroverssituationen på ett avvisande sätt. Det går inte annat än att spekulera kring att denna hantering inte kommit fram men det betyder att lärarna i den här studien inte avvisar eller undviker att hantera kontroverser i undervisningen. Debattledaren är speciellt använd som strategi vilket kan tyda på att lärarna inte har en konsensusbenägenhet i själva hanteringen av den särskilt kontroversiella frågan. En strategi hade drag av både fostraren och debattledaren vilket tyder på att kategorier kan gå in i varandra.

8 Diskussion och vidare forskning

Resultatet i studien har pekat på att de särskilt kontroversiella frågor som lärare hanterar i samhällskunskapsämnet är jämställdhet och genusfrågor samt rasism och främlingsfientlighetsfrågor. Vad som även framkom under en intervju var att en lärare just hade börjat med kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer och är ett kunskapsområde som ska implementeras i alla skolformer i tvärvetenskaplig form från 1 juli 2022 (Skolverket, 2022). Läraren beskriver inte detta som en särskilt kontroversiell fråga men eftersom ämnet har en känslig karaktär, finns det också en potential, eller risk, beroende hur man ser på det, att lärare kan komma att behöva använda strategier för att hantera ett potentiellt nytt ämne av kontroversiell karaktär

Läraren berättar till exempel om hur vissa program på skolan valt att ta in experter för att de själva inte ville undervisa i en så känslig fråga. Detta tyder på en slags ”beröringsskräck” som vissa ämnen triggar hos lärare, vilket en annan av lärarna i den här studien faktiskt uttryckt. I det fallet handlade det om hur läraren upplevde kollegiets syn på att ta upp migrationsfrågor i undervisningen. Det bekräftar det som bland annat Europarådet (2017) tagit fram i sin rapport-

att lärare undviker att ta upp särskilt svåra frågor. Som ett bifynd i den här studien kom det till exempel fram att det fanns en skillnad gällande vilket ämne som ansågs särskilt kontroversiellt och vilken typ av strategi som läraren använde sig av vid hanteringen av den. Debattledaren användes som strategi för de kontroverser som gällde genus och jämställdhet. Medan fostraren och normfördelaren användes vid hanteringen av ämnena rasism och främlingsfientlighet. Det tyder på att det finns skillnader i vilken strategi lärare använder sig av och vilken kontroversiell fråga det handlar om. En framtida studie i kvantitativ metod skulle kunna undersöka om det finns potentiella samband mellan lärares strategier och vilken typ av kontroversiell fråga det handlar om. En sådan studie skulle kunna göra generaliseringar på en större population.

I resultatet för den här studien har det framkommit att en lärares hantering av den speciellt kontroversiella frågan har enligt min tolkning drag av både fostraren och normfördelaren vilket betyder att den här studien kan bidra till att utveckla analysverktyget. De olika strategierna går in i varandra på följande sätt: Läraren tillåter en eller två personer att ifrågasätta det som diskuteras, vilket tyder på normfördelares höga grad av kontroversacceptans. Samtidigt förhindrar läraren fortsatta uttalanden efter ett tag likt fostraren, med motiveringen av att det inte kommer nya perspektiv. Det således finnas en skillnad i hur eleverna ifrågasätter och vilka konsekvenser det får. Om de kommer med intressanta perspektiv eller stör undervisningen vilket skulle kunna vara en grund för att utöka analysverktyget.

En av lärarna i den här studien tog upp att potentiellt kontroversiella ämnen i hans klass inte blir till en öppen diskussion eftersom eleverna är ense och att det råder en speciell norm i klassen. Han menade att en förklaring till detta var elevgruppens sammansättning, att den vara homogen med innebörden att eleverna kom från liknande bakgrund med relativt högutbildade föräldrar. I en ny studie på ämnet skulle det vara intressant att undersöka förklaringsfaktorer till varför vissa ämnen blir kontroversiella i en särskild kontext och i en annan inte. Kan det till exempel ha att göra med elevgruppens sammansättning som den här studien visar tecken på. Framtida forskning skulle kunna undersöka samband mellan lärares strategier för kontrovershantering och elevgruppens grad av homogen eller heterogen sammansättning. Kan de finnas tecken på att lärare eller elever för den delen duckar eller undviker särskilt kontroversiella frågor? Det skulle i så fall sända ut de signaler som nämndes i tidigare forskning om att den politiska världen inte är viktig, att vissa ämnen är tabu och därmed farliga att diskutera eller att omvärlden i princip är överens om och har en enad ställning i frågan. Om det

visar sig att detta är en förekommande strategi skulle det kunna för konsekvenser för hur elever förbereds för att aktivt demokratiskt deltagande i sin utbildning.

9 Litteratur

Amnå, E. Englund, E. & Ljunggren, C. (2010) *Skolor som politiska arenor – Medborgarkompetens och kontrovershantering*. Stockholm: Skolverket
<https://www.skolverket.se/getFile?file=2400>

Andersson, K. (2012). *Deliberativ undervisning- en empirisk studie*. Göteborg studies in politics, 128). [Avhandling]. Göteborgs universitet

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A.E. & Wängnerud, L. (2017). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (Femte upplagan). Stockholm: Wolters Kluwer.

Dewey, J. (2015). *Experience & Education*. New York: First Free Press

Englund, T. (2015). *Kontroversiella frågor: om kunskap och politik i samhällsundervisningen*. (1:a upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning.

Europarådet (2017) *Hantera kontroversiella frågor*. Strasbourg/Council of Europe Publishing.
<https://rm.coe.int/hantera-kontroversiella-fragor-/16807bcc24>

Flensner, K., Larsson, G. & Säljö, R. (red.) (2021). *Känsliga frågor, nödvändiga samtal: att lära om och av kontroverser*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Flensner, K. K. (2020). Dealing with and teaching controversial issues – Teachers' pedagogical approaches to controversial issues in Religious Education and Social Studies. *Acta Didactica Norden*, 14(4)

Frelin, A. (2014). Professionally present highlighting the temporal aspect of teachers' professional judgment. *Teacher Development*, 18(2), 264-273.

Grannäs, J & Ljungquist, S. (2015) *Kontroversiella frågor: om kunskap och politik i samhällsundervisningen*. (1:a upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning.

Hess, D. E. (2004). Controversies about controversial issues in democratic education. *PS: Political Science & Politics*, 37(2), 257-261.

Hess, D. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion* (Critical social thought). New York: Routledge.

Ljunggren, C., Unemar Öst, I. & Englund, T. (red.) (2015). *Kontroversiella frågor: om kunskap och politik i samhällsundervisningen*. (1:a upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning.

Ljunggren, C. och Unemar Öst, I. (2010) *Skolor som politiska arenor Medborgarkompetens och kontrovershantering*. Stockholm: Skolverket <https://www.skolverket.se/getFile?file=2400>

Novus. (u.å). *Viktigaste politiska frågan Mars 2022*. Hämtad 2022-05-22 från <https://novus.se/valjarforstaelse-arkiv/viktigaste-politiska-fragan/>

SFS 2010:800. *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolverket (2011). *Läroplan för gymnasieskolan: Reviderad 2019*. (2019). Skolverket. <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/laroplan-gy11-for-gymnasieskolan>

Skolverket (2022) *Kontroversiella frågor*. Hämtad 2022-05-07 Från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/kontroversiella-fragor>

Skolverket (2022). *Sexualitet, samtycke och relationer*. Hämtad 2022-05-22 Från <https://www.skolverket.se/undervisning/kallsidor/nytt-i-laroplanernas-inledande-delar-2022>

Samhällskunskap [ämnesplan]. (2010). Skolverket. <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DSAM%26lang%3Dsv%26tos%3Dgy%26p%3Dp&sv.url=12.5dfee44715d35a5cdfa92a3>

Unemar Öst (2015) *Kontroversiella frågor: om kunskap och politik i samhällsundervisningen*. (1:a upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning.

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed [Elektronisk resurs]*. (Reviderad utgåva). Stockholm: Vetenskapsrådet.

10 Bilaga

Bilaga

Kontroversiella teman i undervisningen

Syftet med för min uppsats är att undersöka hur samhällskunskapslärare tänker kring undervisning om/i kontroversiella ämnen.

Definition kontroversiella frågor brukar definieras som frågor som väcker starka känslor och att det finns olika uppfattningar och åsikter i frågan. Det finns inget direkt rätt eller fel utan har att göra med motstridiga värderings- och åsiktsgrunder.

Information Jag kommer att spela in den här intervjun. Valda delar kommer sedan att användas i uppsatsen. Då genom att citeras skriftligt. Du kommer att vara anonym, dvs jag kommer att använda ett fiktivt namn på dig och skolan du arbetar på. Kön och antal år i yrket kommer att vara utskrivet. Det inspelade materialet kommer att raderas efter att uppsatsen är godkänd.

Bakgrundsfrågor

- Vilken kön identifierar du dig som ?
- Vilka ämnen undervisar du i?
- Hur länge har du varit lärare?
- Vad skulle du säga är den största anledningen till att du vill jobba som lärare?

Skolan

- Hur skulle du beskriva miljön runt i kring den plats där skolan ligger?
- Hur skulle du beskriva den sociala miljön mellan eleverna på skolan?

Planering och förhållningssätt

- Vilka frågor och teman skulle du säga är kontroversiella i de klasser i samhällskunskap som du undervisar i?
- Tar du upp samhällsaktuella frågor som kan vara laddade i undervisningen?
Om ja, hur tänker du kring det?
Om nej, hur tänker du kring det?

Undervisningen

- I undervisningen finns det möjlighet att planera för att avsiktligt styra innehållet mot kontroversiella frågor. Alternativet är att de uppstår oväntat. Hur hanterar du det i undervisningen?
- Har du exempel på en situation/er som du upplever varit speciellt utmanande i klassrummet? (Situationer där kontroverser varit speciellt påtagliga?)
- Hur hanterade du i så fall den situationen?
- Finns det positiva aspekter med att ta upp ämnen som du vet är kontroversiella för dina elever?
- Finns det negativa aspekter med att ta upp ämnen som du vet är kontroversiella för dina elever?
- Vad tycker du är viktigt att ha i åtanke vid hanterandet av kontroverser?
- Hur förhåller du dig till dina egna personliga åsikter/ställningstaganden i undervisningen? (Öppen? Slutet? Neutral?)
- Är det något ytterligare du vill lägga till, förtydliga eller ändra kring det du uppgett i intervjun?

Tack för din medverkan!